

КӨЛЕҢКЕЛІ ЭКОНОМИКА ЖӘНЕ ОНЫМЕН КҮРЕСУ ӘДІСТЕРІ

Аңдатпа

Көлеңкелі экономика-бұл заңсыз экономикалық қызметпен айналысқан қылмыстық топ құрған экономиканың бөлігі.

Көлеңкелі экономика қоғам тарапынан бақылауға келмейтін ұдайы өндіріс секторын қоса алғанда, қоғамдық-экономикалық қатынастардың бүкіл жүйесін қамтуы мүмкін, көлеңкелі экономика жағдайында тауарлар өндіру мен тұтынудың және қызметтер көрсетудің бүкіл тізбегі мемлекеттік бақылау органдарынан жасырылады.

Осыған байланысты бұл құбылысты зерттеу, сондай-ақ онымен күресу әдістерін жетілдіру қажет.

Түйінді сөздер: көлеңкелі экономика, көлеңкелі экономиканың себептері, көлеңкелі экономиканың түрлері, көлеңкелі экономикаға қарсы күрес әдістері.

ТЕНЕВАЯ ЭКОНОМИКА И МЕТОДЫ БОРЬБЫ С НЕЙ

Аннотация

Теневая экономика – это та часть экономики, образовавшаяся преступной группой, которая занимались незаконной экономической деятельностью.

Теневая экономика может охватить всю систему общественно-экономических отношений, включая сектор воспроизводства, не поддающийся контролю со стороны общества, в условиях теневой экономики вся цепочка производства и потребления товаров и оказание услуг скрываются от органов государственного контроля.

В связи с чем, особо необходимо изучать данное явление, а также совершенствовать методы борьбы с ней.

Ключевые слова: теневая экономика, причины теневой экономики, функции теневой экономики, типы теневой экономики, методы борьбы с теневой экономикой.

THE SHADOW ECONOMY AND METHODS OF COMBATING IT

Annotation

The shadow economy is the part of the economy formed by a criminal group that engaged in illegal economic activities.

The shadow economy can cover the entire system of socio-economic relations, including the reproduction sector, which cannot be controlled by society, in the conditions of the shadow economy, the entire chain of production and consumption of goods and services is hidden from the state control bodies.

In this regard, it is particularly necessary to study this phenomenon, as well as to improve methods of combating it.

Keywords: shadow economy, causes of the shadow economy, functions of the shadow economy, types of the shadow economy, methods of combating the shadow economy.

Кіріспе

Қазақстанда көлеңкелі экономиканың мөлшері баяу, бірақ тұрақты қысқаруда. 2016 жылы ЖІӨ-де көлеңкелі экономиканың мөлшерін төмендету туралы міндет қойылды [1].

Енді Қазақстан Үкіметі Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі жаңа стратегиялық даму жоспарын қабылдай отырып, көлеңкелі экономикаға қарсы іс-қимыл саласында жаңа бағдарды алға қойып отыр, онда көлеңкелі экономиканың үлесін бес жылдан кейін ЖІӨ-ге шаққанда 20% - ға дейін төмендету жөніндегі индикатор көзделген.

2019 жылдың қорытындысы бойынша көлеңкелі экономика ЖІӨ-нің 23,62 пайызына дейін төмендеді [2].

Негізгі бөлігі

Көлеңкелі экономиканың негіздерін, мәні мен мазмұнын зерттеу, сондай-ақ осы жағымсыз құбылыстың ықтимал шектеулерін анықтау практикалық маңызы бар маңызды және өзекті ғылыми мәселе болып табылады.

Көлеңкелі экономиканың ұғымы мен мәні көптеген жылдар бойы зерттеліп келеді және заңсыз әрекеттерді анықтау және бұғаттау қоғам мен елдің толыққанды дамуының маңызды шарты болып табылады.

Бұл термин 1970 жылдан бастап қолданыла бастады [3].

Көлеңкелі экономика экономиканың нақты секторымен тығыз және толығымен заңды байланыстарға ие, сонымен қатар ол мемлекеттік қызметтерді, мысалы, жұмыс күшін немесе әртүрлі әлеуметтік факторларды пайдаланады. Мұндай заңсыз қызмет салық салынбайтын және тек өзін-өзі байытуға бағытталған үлкен табыс әкеледі.

Көлеңкелі экономика процесі ешқашан жарнамаланбайды, мемлекет пен қоғам тарапынан бақылауға алынбайды, ресми мемлекеттік статистикада тіркелмейді.

Мұндай экономикалық қатынастарға жеке адамдар мен адамдар тобы қызығушылық танытады.

Көлеңкелі экономиканың пайда болу себептеріне мынадай факторларды жатқызады [4]:

- 1) экономикалық сипаттағы себептер;
  - а) жоғары салық мәселесі;
  - б) қаржы жүйесінің дағдарысы және оның мемлекет экономикасының дамуына теріс әсері.
- 2) әлеуметтік сипаттағы:
  - а) халықтың өмір сүру деңгейінің төмендігі;
  - б) жұмыссыздықтың жоғарғы деңгейі;
  - в) жұмыссыздықтың өсуі, жалақыны кешіктіру.

Бұл жерде, мынаны атап өту қажет: азаматтар заңсыз жұмыспен қамтудың барлық жағдайларына барады, бұл өз кезегінде жұмыс берушілер

үшін тиімді, яғни жұмысшылардың өздері жұмыс берушілердің көлеңкелі бизнесінің болуына мүдделі.

3) құқықтық сипаттағы:

а) заңнаманың жетілмегендігі;

б) құқық қорғау құрылымдарының заңсыз экономикалық қызметті болдырмау жөніндегі қызметінің жеткіліксіздігі, сондай-ақ экономикалық қылмысқа қарсы күрес жөніндегі тетіктің жетілдірілмеуі.

Көлеңкелі экономиканың мәні мен мазмұнын талдау бізге осы құбылыстың құрылымын анықтауға мүмкіндік береді. Сонымен бірге көлеңкелі экономиканың екі негізгі түрін (криминалды және криминалды емес) бөлуге болады.

Криминалды экономика дегеніміз - экономикалық қызметтің заңсыз түрлерінің жиынтығы, ол мүлдем ескерілмейді.

Криминалды экономиканың негізгі белгілері мыналар:

- құпия, жасырын сипатта болады, яғни мұндай қызмет түрлері ресми статистикада көрінбейді және мемлекетте тіркелмейді;

- өндірісті де, бөлуді де, алмасуды да, тұтынуды да қамтиды;

- салық салудан түскен табыстарды заңсыз жасыру жолымен байыту, сондай-ақ басқаның мүлкін иемдену және қоғамдық байлықты қайта бөлу мүмкіндігінің болуы [5].

Криминалды емес көлеңкелі экономиканы келесі маңызды топтарға бөлуге болады: бейресми, жалған.

Бейресми немесе "сұр" экономика қызмет көрсету саласында жиі кездесетін заңды мәселелерге қатысты болуы мүмкін, бұған әртүрлі жөндеу түрлерін, тұрғын үйді жалға беруді және т. б. жатқызамыз.

Алайда, мұндай қызмет түрлерінен табыс алушылар салық төлеуден табыстарын жасырады. Жалған экономика, бұған көбінесе шенеуніктер мен әртүрлі кәсіпорындар мен ұйымдардың басқарушы құрамына кіретін адамдарға қатысты экономикалық қызмет түрлері кіреді. Яғни, қандай да бір жолмен қоғамдық меншікке қол жеткізе алатын адамдар оны заңсыз пайдаланады және заңсыз әдістер мен әдістерге жүгінеді, мысалы, ақша алудың алаяқтық тәсілдері, материалдық ресурстарды ұрлау және т. б.

Жалған немесе "қара" экономика - бұл заңсыз қызмет. Бұған жалған ақша жасау, есірткі бизнесі және басқа да қылмыстық істер жатады.

Көлеңкелі экономиканы талдауға сүйене отырып, мемлекеттің көлеңкелі қызмет түрлерімен күресінің негізгі әдістерін бөліп көрсетуге болады:

- көлеңкелі секторға заңды шаруашылық субъектілері мен жалдамалы қызметкерлерді тартуды болдырмау;

- заңсыз жұмыс істейтін кәсіпкерлердің санын азайтуға бағытталған шараларды құру және жақсарту;

- экономикалық қызметтің заңды түрлерін ұлғайту үшін барынша оңтайлы жағдайларды жасау.

Көлеңкелі экономикамен күресудің бірінші әдісіне келетін болсақ, мемлекет келесідей әрекет етуі керек [6]:

– біріншіден, БАҚ көмегімен көлеңкелі экономиканың теріс бейнесін насихаттау, азаматтардың назарын ел экономикасының дамуына, сондай-ақ халықтың өмір сүру деңгейіне зиянды ықпал етуге аудару;

- екіншіден, билік органдары экономикалық қызметтің заңсыз түрлерінің туындауының алдын алу бойынша белсенді жұмысты тұрақты негізде жүзеге асыруға тиіс;

- үшіншіден, көлеңкелі қызмет түрлерінің пайда болу сатысында олардың алдын алу үшін қолдан келгеннің бәрін жасау.

Заңсыз жұмыс істейтін кәсіпкерлердің санын азайту құқық қорғау органдарының көлеңкелі бизнеске қатысушыларды ұстау және жазалау жөніндегі қызметінің көмегімен жүзеге асырылуға тиіс.

Көлеңкелі экономикамен күрестің үшінші әдісі экономикалық қызметтің заңды түрлерін дамыту үшін қолайлы жағдайлар жасаумен байланысты болуы керек.

Сондай-ақ, қызметтің заңды түрлері үшін ортаны жақсартуға барынша ықпал етуі мүмкін шаралар тізбесіне мыналар кіруі тиіс:

- ең қолайлы, оңтайлы салық жүйесін жасау;
- экономикалық қызметтің заңды түрлеріне қысымды азайту;
- меншік пен кәсіпкерлерді, сондай-ақ кәсіпорындардың өздерін жосықсыз мемлекеттік шенеуніктердің қызметінен қорғау;
- бизнесті несиелендіруге көмек;
- әртүрлі нысандардағы алымдар мен қорқытып алушылықтардың алдын алу;
- әртүрлі бизнес-инкубаторлардың жұмысын жетілдіру, сондай-ақ мемлекеттік қаражат пен ресурстардың қатысуымен кәсіпкерлерді оқыту және қайта оқыту сапасын жақсарту.

Көлеңкелі экономикаға қарсы күрестің барынша тиімді болуы үшін осы саладағы ынтымақтастыққа экономикалық қызметтің заңды түрлерінің өкілдерін де, түрлі қоғамдық ұйымдарды да барынша мүдделі тараптарды тарту қажет.

Қорытынды

Осылайша, көлеңкелі экономика қазіргі уақытта экономика үшін, сондай-ақ тұтастай алғанда елдің ұлттық қауіпсіздігі үшін өте қауіпті деп қорытынды жасауға болады. Мұның бәрі көлеңкелі экономика жүйесі шеңберінде өтетін процестерді реттеуге бағытталатын шаралар кешенін, тәсілдер мен әдістерді құру және енгізу қажеттілігін айқындайды.

Экономика мен қоғамды одан әрі дамыту жолын таңдау мемлекеттік саясат қандай жолмен іске асырылатынына және көлеңкелі экономикаға қарсы күрес саласында мемлекет қол жеткізген нәтижелердің қаншалықты маңызды болатынына байланысты екенін атап өту маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі.

1. <https://kursiv.kz/news/ekonomika/2020-07/v-kazakhstane-namereny-sokratit-tenevuyu-ekonomiku-do-20>, дата обращения 24.05.2021 г.
2. Указ Президента Республики Казахстан от 15 февраля 2018 года № 636.Об утверждении Национального плана развития Республики Казахстан до 2025 года и признании утратившими силу некоторых указов Президента Республики Казахстан <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1800000636>, дата обращения 24.05.2021 г.
3. Ахмедиев А. Теневая экономика: системный ресурс и фактор торможения социально-экономического развития // Вопросы экономики. 2015. № 9. С. 152–160.
4. Богомолов В. А. Экономическая безопасность: Учебное пособие. – М.: ЮНИТИ, 2015. – С. 295–300.
5. Киреенко А. П., Невзорова Е. Н., Орлова Е. Н., Полякова О. Ю. Теневая экономика в регионах России: оценка на основе МІМІС-модели // Регион: экономика и социология. 2017. № 1. С. 164–189.
6. Слепов В. А. Макроэкономический разбор противодействия теневым финансовым потокам в России // Финансовый бизнес. 2017. № 2. С. 56–61.